

ÚJRAELEMEZHETŐ-E AZ OLASZ NYELV FONOLÓGIÁJA AZ OLASZOK IDEGEN AKCENTUSÁN KERESZTÜL?

Huszthy Bálint

Bevezetés

Az olasz köztudottan rendkívüli dialektális változatossággal bíró nyelv, az olasz dialektusok mégis meglepő egyezést mutatnak a szinkrón fonológiai folyamatok működése terén. Mindez akkor figyelhető meg leginkább, ha olasz anyanyelvűek idegen nyelven szólnak meg. Az olaszok idegen akcentusa könnyen felismerhető, Olaszország legkülönbözőbb vidékeiről származó beszélők esetében is, az olasz akcentus elemzése pedig lehetővé teszi az olasz fonológia új oldalról való megközelítését.

Korábbi munkáimban az olaszok idegen akcentusának fonológiai egységességét volt céloom igazolni (Huszthy 2013a; Huszthy 2013b), ebben a cikkben a címben feltett kérdésre igyekszem válaszolni, az idegen akcentus elméleti nyelvészeti hasznát keresve. Így elsősorban azokra a fonológiai folyamatokra szeretném felhívni a figyelmet, melyek akcentuson keresztül való elemzése kiegészítheti az olasz fonológia elméleti vizsgálatait (Rohlf 1966; Muljačić 1969; Saltarelli 1970; Vogel 1982; Nesporek 1993; Mioni 1993; Maiden–Parry 1997; Schmid 1999; Benincà–Mioni–Vanelli 1999; Bertinetto–Loporcaro 2005; Krämer 2009).

1. A kutatás körvonalazása

Az akcentuselemzés arra az elvre épül, hogy az adatközlők idegen nyelvű megszólalásaiból kiszűrhetők anyanyelvük szinkrón fonológiai jellemzői (Huszthy 2013a; 2013b). Az olasz fonológiát vizsgáló nyelvészek nem ritkán halandzsaszavakat ejtenek ki adatközlőkkel, így próbálva felmérni egyes folyamatok produktivitását (vö. Krämer 2009: 167–185). Az idegen nyelvi korpusz ebből a szempontból előnyösebbnek tűnik, hiszen a folyamatok élő beszédből, indirekt felvételek esetén akár spontán beszédprodukción alapján is kiszűrhetők, ami megbízhatóbb forrása lehet a produktív fonológiai folyamatok felfedezésének, mint például a halandzsaszavak felolvastatása. Az akcentuselemzésnek egy anyanyelvi szövegtörzsszel szemben is vannak előnyei: alkalmazásával kivédhető a lexikalizáció, illetve az analógia befolyása, így letisztult terepet biztosíthat a szinkrón elemzések számára.

1.1. A téma szűkítése

Az olasz fonológia idegen akcentuson keresztül való vizsgálatának legnagyobb előnye a ritka környezetek előhívásában rejlik. Bizonyos hangkörnyezetek (például egyes magánhangzó-, illetve mássalhangzó-kapcsolatok) ugyanis egyáltalán nem, illetve csak nagyon kis gyakorisággal fordulnak elő az olasz nyelvben. Ám ha olaszok idegen nyelvű szövegben találkoznak ilyenekkel, megvalósításukkor önkéntelenül is anyanyelvük javító stratégiáit alkalmazzák, ami alapján számos következtetés vonható le az olasz nyelv szinkron fonológiájával kapcsolatban.

Ebben a cikkben terjedelmi megfontolásokból az olasz hangtannak arra a részterületére fogok fókuszálni, amelyben az akcentuselemzés a legfontosabb információkkal szolgálhat: a mássalhangzó-kapcsolatok megvalósítására. Először a réshang+mássalhangzó (2.1. rész), majd a zárhang+ mássalhangzó (2.2. rész) kapcsolatokat fogom megvizsgálni, végül pedig a zöngésségi hasonulás működését az olasz hangtanban (2.3. rész).

Az adatokat klasszikus optimalitáselméleti keretben elemzem (Kager 1999), amelyben Krämer (2009) is dolgozik az olasz fonológia elemzésekor, nem utolsó célom ugyanis az ő olasz fonológiájának kiegészítése.

1.2. Korpusz

Kutatásom korpusza több mint tíz órányi hangfelvételtől áll, melyeket Olaszország három különböző pontján (Goriziában, Firenzében és Nápolyban) készítettem, összesen 68 helyi adatközlővel. Az adatközlőknek olyan idegen nyelveken kellett megszólalniuk, melyeken haladó nyelvtudással rendelkeztek (angol, német, francia és spanyol közül választhattak), példamondatokat felolvasva, illetve szabad beszélgetésekbe bekapcsolódva. Mivel ezeket a felvételeket többnyire szabad téren, diktafonnal végeztem, az adatok akusztikai programokkal nem voltak jól elemezhetőek, ám a fonológiai vizsgálatokhoz jól használható anyagot nyújtottak. Az utómunkák során újabb felvételeket készítettem hangszigetelt stúdióban, tizenegy Magyarországon tanuló olasz diák részvételével. Az így készült, immár célzott fonetikai felmérések kiegészítő anyagként és utólagos igazolásként is szolgálnak a fonológiai elemzésekhez (vö. Huszthy 2015). Ezt a cikkemet azonban még a korábbi felvételeim tapasztalataira építem.

2. Mássalhangzó-kapcsolatok viselkedése az olasz akcentusban

Az olasz nyelv (és dialektusainak) fonotaktikája szigorúan korlátozza a mássalhangzócsoportok ejtését, zörejhangkapcsolatok például csak az /s/ fonéma

részvételével fordulhatnak elő (Krämer 2009: 128–130). Az olasz szókinésben természetesen akadnak olyan neologizmusok, melyek tartalmaznak más zörejhangkapcsolatokat, ám ezekből igen kevés van; ellenben az akcentus remark eszköznek mutatkozik a ritka mássalhangzó-kapcsolatok fonológiai viselkedésének felmérésére.

Az olasz hangtan leírásaiban eldöntetlen vita, hogy az /sC/-típusú mássalhangzócsoportok tautoszillabikusak vagy heteroszillabikusak, azaz egyazon szótagkezdetben foglalnak-e helyet vagy külön szótagolódnak. Bertinetto (1999; 2004) az /sC/ csoportokon való hosszúság vizsgálódásai után arra jut, hogy a kérdés eldönthetetlen, mert fonetikailag mindkét helyzet előállhat. Krämer (2009) azonban fonológiailag heteroszillabikusként kezeli a csoportot, főként diakrón érvekre támaszkodva. Az olasz akcentuson végzett vizsgálataim alapján vitatkozni kívánok vele, és a következőkben több fonológiai érvet fogok felhozni amellett, hogy szinkroniában az /sC/ csoportokat az olasz fonológiában célszerűbb tautoszillabikusnak tekinteni. Bertinettóval ellenben nem vitatkozom, mert a lent következő fonológiai érvelésemnek nem mond ellent, hogy az /sC/ csoportok fonetikailag néha tauto-, néha pedig heteroszillabikusként jelennek meg.

Érvelésemet három lépésben fogom kifejteni: a 2.1. részben a [réshang+mássalhangzó] csoportok megvizsgálásával (melyeket FC-ként fogok jelölni, ahol F valamennyi réshang jele lesz), a 2.2. részben a [zárhang+mássalhangzó] csoportokat vizsgálva (melyeket TC-ként fogok jelölni, ahol T valamennyi zárhang helyett áll), végül a 2.3. részben pedig a klasszikus (regresszív) zöngésségi hasonulás fonológiai elemzésével, amely az olaszban hiányosan működik, és a folyamat akcentusban felfedezett hiányosságai érvként szolgálhatnak az olasz fonológia egyes vitatott kérdéseiben, mint amilyen például az /sC/ csoportok szótagolása.

2.1. Réshang és mássalhangzó találkozása

Az olasz nyelv szókinésében az FC csoportból egyedül az /sC/ van jelen, ám a kutatásom adatközlői idegen nyelvekben más FC-csoportokat is ki tudtak ejteni anélkül, hogy javító stratégiákat alkalmaztak volna. Eszerint az FC nem rosszul formált kapcsolat az olasz fonotaktikában (ellentétben például a TC csoportokkal, amelyek ejtésekor valamennyi adatközlőm spontán javító stratégiákat alkalmazott). Az /sC/ csoportokat első lépésben más FC csoportok olasz akcentusos ejtésén keresztül fogom megvizsgálni, analógiát keresve az ejtémódok között.

Az /sC/ csoportok szótagszerkezeti hovatartozásának legegyszerűbb meghatározása a szótagsúllyal függ össze. Az olasz hangtan elemzői egyöntetűen

állítják, hogy az olaszban a hangsúlyos szótagnak nehéznek kell lennie, azaz hosszú magánhangzót vagy kódamássalhangzót kell tartalmaznia, más szóval súlyának legalább két morát kell nyomnia (Muljačić 1969, Vogel 1982, Nespor 1993, Bertinetto–Loporcaro 2005). Krämer (2009) ugyanakkor arra is rávilágít, hogy az olasz szótag maximális súlya nem haladhatja meg a két morát, így az olasz nyelv szótagsúly-érzékenységet egy olyan fonotaktikai korlátban határozza meg, amely kimondja: az olaszban a hangsúlyos szótag súlya pontosan két mora (Krämer 2009: 179).

Mindebből világosan következik, hogy ha egy /sC/ csoportot megelőző hangsúlyos magánhangzó megnyúlik, akkor a csoport tautoszillabikus, hiszen a hangsúlyos szótag nem tartalmazhatja egyszerre a hosszú magánhangzót és a kódamássalhangzót is, vö.: $Vs]_{\sigma}[CV \leftrightarrow ViVi]_{\sigma}[sCV$; például *èsko* 'kimegyek' [*'ɛs.ko*] \leftrightarrow [*'ɛ:.sko*]. Bertinetto (2004) kimutatása szerint egy ilyen hangkörnyezet olaszosnak számít hosszán és röviden ejtett hangsúlyos magánhangzóval is, a csoport egyik esetben hetero-, a másikban pedig tautoszillabikus; Krämer (2009) azonban csak az elsőt fogadja el fonológiailag jól formáltként.

A korpuszomban megtalálható FC csoportok olasz akcentusos ejtése egészen egyoldalú képet mutat ebből a szempontból, ugyanis az adatközlők szinte minden hangsúlyos magánhangzót hosszan ejtettek FC előtt, például (ang.) *after* RP [*'ɑ:ftə*] 'aztán' \rightarrow (ol. akc.) [*'a:fter*]; (ném.) *Geschichten* [*gə'ʃɪçtŋ*] 'mesék' \rightarrow (ol. akc.) [*ge'ʃi:çten*]; (ném.) *Nacht* [*naxt*] 'éjszaka' \rightarrow (ol. akc.) [*'na:xtə*]; stb. (részletes adatokért lásd Huszthy 2013a). Alább Krämer (2009; 2012) mintájára klasszikus optimalitáselméleti keretben elemzem a (ném.) *Nacht* szó olasz akcentussal való optimális kiejtését, az elemzésben használt OT-korlátok definícióját (1) alatt adom meg.

1. táblázat: a (ném.) *Nacht* szó optimális olasz ejtése.

/naxt/	MAX-IO	NON-FINAL	FOOT= $\mu\mu$	PARSE- σ	CODA COND	DEP-IO
1. (naxt)		*!	*		**	
2. ('nax)tə				*	*!	*
3. ('na:x)tə			*!	*	*	**
4. ('na:)xətə				**!		***
5. ɛ^{P} ('na:)xtə				*		**
6. (nax)	*!	*			*	

- (1) a. MAX-IO: A kimenet nem vehet el a bemenet elemeiből.
- b. DEP-IO: A kimenet nem tehet hozzá a bemenet elemeihez.
- c. FOOT= $\mu\mu$: Minden láb súlya pontosan két mora (Krämer 2009).
- d. PARSE- σ : Minden szótag valamely láb része (Krämer 2009).
- e. NONFINAL: Az utolsó szótag nem lehet láb része (Krämer 2009).
- f. CODACOND: Kódában csak zengőhang vagy gemináta fele állhat.

Az 1. táblázatban látott elemzésben és a korlátleírásokban elsőként a láb fogalma szorul magyarázatra, illetve pontosításra: az olasz nyelv prozódiai fonológiájában a láb többnyire a hangsúlyos szótagnak felel meg (Nespor 1993: 167; Krämer 2009: 135), a táblázat első oszlopában felsorolt lehetséges kimeneti alakokban a láb határait zárójelek jelzik. Az olasz hangtan korábban említett megkötése, miszerint a hangsúlyos szótag súlya pontosan két mora, a láb fogalmának bevezetésével kiterjeszthető és egyben leegyszerűsíthető, mint Krämer (2009) meg is tette az (1c) OT-korlát beiktatásával.¹

Az (1) alatt felsorolt OT-korlátokra az elemzésben a következő rangsort állapítottam meg: MAX-IO » NONFINAL, FOOT= $\mu\mu$ » PARSE- σ » CODACOND » DEP-IO. A két legalapvetőbb hűségkorlát, a MAX-IO és a DEP-IO sorrendje az olasz nyelv „konzervatívizmására” vezethető vissza – a terminust Marotta (2008: 236) használja, aki az olaszt a legkonzervatívabb újlatin nyelvnek nevezi –, amely alapján az olasz hangtan tolerálja a betoldási, ám nem tolerálja a törlési folyamatokat: ezért kapta a MAX-IO a legmagasabb, a DEP-IO pedig a legalacsonyabb helyet a rangsorban. A három Krämertől (2009: 179) vett jelöltségi korlát (1c, d, e) eredetileg az olasz nyelv hangsúlykiosztásának elemzésére szolgál, ám kiválóan újrahasznosíthatónak bizonyulnak a mássalhangzó-kapcsolatok elemzésénél. A korlátok többek között azt eredményezik, hogy a mássalhangzóra végződő bemeneti alak a felszínen magánhangzóra végződik, egy svá hozzátoldásával (mely a szinkrón olasz hangtanban a legjelöletlenebb magánhangzó). Az (1f) OT-korlát a „kódafeltétel” olasz hangtanra alkalmazott változata, melyről Krämer (2009: 137–140) azt írja: az olasz kódában csak zengőhang (közülük is csak /N, r, l/), gemináta egyik fele vagy az /s/ állhat. Ezt a későbbiekben tovább igyekszem pontosítani (lásd 2.2. rész), egyelőre az (1) alatti leírásban az /s/ fonémát kivonom a CODACOND hatóköréből.

Az 1. táblázat elemzése két szempontból is érdekes: Egyrészt induktív módon ábrázolja a hangsúlyos magánhangzónak az adatközlők kiejtésében

¹ Ennek a dolgozatnak az OT-elemzéseiben a betoldási és a törlési folyamatokat nem morában, illetve szegmentumban, hanem vázpontokban számolom. Ha tehát egy kimenetben eggyel több vagy kevesebb vázpont jelenik meg a bemenethez képest, megsérti a DEP-IO, illetve a MAX-IO korlátot, attól függetlenül, hogy a betoldott elem morás-e.

megfigyelt nyúlását, és ennek szótagszerkezeti következményeit. Másrészt deduktív tanulságai is vannak, ugyanis a kódafeltétel eredményeképpen az FC csoport csak tautoszillabikusan válik elemezhetővé, így amikor az elemzés a CODACOND korláthoz ér, a még két életben maradt lehetséges kimenetel (a 2. és az 5.: ['nax.tə] és ['na:.xtə]) közül az előbbi kiesik. Ha a FOOT=μμ nem előzné meg a CODACOND korlátot, itt akár egy ['na.xtə] alak is lehetséges kimenetlé válna. Az FC csoportok feltételezett tautoszillabikussága ettől függetlenül meglepő, hiszen a mássalhangzó-kapcsolat tagjai ebben a helyzetben ereszkedő szonoritást mutatnak (a zengősségi hierarchiában a réshangok hangzósabbak a zöngétlen zárhangoknál, vö. Honeybone 2008: 14–15).

Ha az /sC/ csoportokat az FC csoportokhoz hasonlítjuk, kiderül, hogy Krämer (2009) olaszra megfogalmazott kódafeltétele (miszerint a kódában /s/ is szerepelhet) mindenképpen kiegészítésre szorul. Az olaszban bár minden FC csoport /sC/ csoport, nem elképzelhetetlen, hogy neologizmusokban más FC csoportok is megjelenjenek az olasz nyelvben (ráadásul az olasz akcentusból kiderül, hogy ezek nem is rosszul formáltak), ahogy szinkrón példák is mutatják: *shifra* ['ʃi:fta] 'átugrik' ← (ang.) *shift*, *afgano* [a'fga:no] 'afgán', *grivna* ['gri:vna] 'hrivnya', stb. Krämer (2009) kódafeltétele kétféleképpen egészíthető ki: vagy úgy, hogy /s/ mellett a többi részhangot is elfogadhatónak gondoljuk a kódában, vagy úgy, hogy fonológiai szempontból az /s/ mégsem állhat kódában. Az utóbbi bonyolultabbnak tűnik és jóval több kérdést vet fel, a következőkben mégis e mellett a megoldás mellett igyekszem majd érvelni.

2.2. Zárhang és mássalhangzó találkozása

Az olasz nyelv és dialektusainak fonotaktikájában a TC csoportok (az FC-vel ellentétben) rosszul formáltak, kivéve ha C likvida (vö. Loporcaro 2013: 132–135). A latinból örökölt TC kapcsolatok az olasz nyelv történetében regresszív hasonuláson vagy szegmentumtörlésen mentek keresztül, például (lat.) *dictum* 'mondott' → (toszkán) *detto*; (piemonti) *dit*; (nápolyi) *ditto* ['rit:ə]; stb. Véleményem szerint azonban a regresszív hasonulás vagy a törlés az olasz nyelv szinkrón hangtanában többé nem produktív javító stratégia a TC kapcsolatok feloldására (vö. Huszthy 2015). Az olasz nyelv szókincsében igen ritka a TC csoportot tartalmazó szó, ezért az idegen akcentus elemzése ismét segítségünkre lehet ennek a hangkörnyezetnek az előhívásában.

A korpusz szövegeiben található TC csoportok kiejtésekor adatközlőim különféle javító stratégiákat alkalmaztak, melyek közül a leggyakoribbnak a svá-epentézis bizonyult: TC → TəC, például (ang.) *outdoor* 'szabadtéri' → (ol. akc.) ['owtədo], (ném.) *Doktor* 'orvos' → (ol. akc.) ['dɔ:k'tor], (ang.) *BigMac* 'gyorséttermi emeletes szendvicsfajta' → (ol. akc.) [biɡ^amɛk:ə],

stb. A svá-betoldás fonetikailag azzal magyarázható, hogy az adatközlők nem tudják kapcsolatként kezelni, így koartikulálni a TC csoportokat, ezért a T artikulációja befejeződik a C artikulációjának megkezdődése előtt, a T felpattanásakor pedig kisebb-nagyobb svá hallatszik. Fonológiailag ezt a jelenséget epentézisként fogom kezelni, és kiváltó okát az olasz nyelv szinkrón hangtanának említett konzervatívizmusára vezetem vissza: az adatközlők kiejtésükben a bemenet elemeinek megőrzésére törekednek, ezért hajlamosabbak inkább megtoldani azt, mintsem elvenni belőle (OT-ben ez a törlést tiltó hűségkorlátok magasra, és a betoldást tiltók alacsonyra rangsorolását jelenti, lásd az 1. táblázat korlátrangsorát).

Az olasz akcentus kutatásának egyik legérdekesebb eleme egy délolasz adatközlők kiejtésére jellemző javító stratégia felfedezése volt. TC csoportok ejtésekora a déli beszélők jellemzően megnyújtották a csoport nyitó zárhangját: /TC/ → [TTC], például (ang.) *kept* 'tart, múlt i.' → (délol.) ['kɛp:tə], (ang.) *football* 'foci' → (délol.) [fut:'bal:ə], (ang.) *ragtime* → (délol.) [reg:ə'ta:jmə], stb. A gemináció gyakran együtt járt a svá-epentézissel, ám korántsem minden esetben, ezért a két jelenséget elkülönítettem egymástól, és két önálló javító stratégiaként tekintettem rájuk. A mássalhangzó előtti zárhang-gemináció javító stratégiaként való interpretálása (amivel egy ezzel párhuzamosan készülő tanulmányban foglalkozom részletesen, lásd Huszthy 2015) fontos következményekkel járhat az olasz nyelv fonológiájára nézve, ugyanis többek között érvként szolgál az /sC/ csoportok tautoszillabikussága mellett. Mindennek levezetéséhez először az (ang.) *kept* szó olasz akcentus szerinti kiejtésének OT-elemzését mutatom be a 2. táblázatban, az újonnan használt OT-korlátok jelentését (2) alatt magyarázom meg. Az új korlátrangsor a következő lesz: MAX-IO » NONFINAL, FOOT MIN » PARSE-σ, *TC (ONSET) » CODA COND » DEP-IO, FOOT MAX.

2. táblázat: az (ang.) *kept* szó optimális olasz ejtése első megközelítésben.

/kɛpt/	MX IO	NN- FIN	FT MIN	PRS -σ	*TC (ONS)	CODA COND	DEP IO	FT MX
1. (kɛpt)		*!				**		
2. ('kɛp)tə				*		*!	*	
3. ('kɛt)tə	*!			*			**	
4. ('kɛ)ptə			*!	*	*		*	
5. ('kɛp)ptə				*	*!		**	
6. ('kɛpp)tə				*		*!	**	*
7. ('kɛ:)pətə				**!			***	
8. ('kɛppə)tə				*			***!	*
9. ('kɛpə)tə				*			**	

- (2) a. *TC (ONSET): TC csoportok nem állhatnak szótagkezdetben, azaz heteroszillabikusak (kivéve, ha C likvida).
 b. FOOT MINIMUM: A láb súlya legalább két mora.
 c. FOOT MAXIMUM: A láb súlya legfeljebb két mora.

A 2. táblázat mindenekelőtt egy fontos változtatásra hívja fel a figyelmet az 1. táblázatban látott elemzéshez képest, ez pedig a Krämer (2009) által az olasz hangtanra megfogalmazott FOOT= $\mu\mu$ korlát kétfelé bontása (2b, c). A FOOT= $\mu\mu$ két tulajdonságának (miszerint a láb súlya legalább két mora és a láb súlya legfeljebb két mora) függetlenített működése azért fontos az olasz fonológia szempontjából, mert számos korábban kivételesnek titulált példa alapján úgy tűnik, hogy az olaszban a láb minimális mérete mindenképpen korlátozva van, de a maximális mérete nem minden esetben: a hangsúlyos szótag súlya ugyanis nem ritkán meghaladja a két morát az olaszban, például az ereszkedő diftongusok esetében, ahol a diftongus fejét képező magánhangzót az olaszok gyakran hosszán ejtik (általában minél délebbi nyelveterről van szó, annál hosszabban), például *auto* 'autó' ['a:wto], *euro* 'euró' ['ɛ:wro], *laico* 'laikus' ['la:jko], stb., sőt az olasz akcentusban akár négy morás lábakra is akadhatunk, például (ang.) *painting* 'festés' → (ol. akc.) ['pe:jn.tij.g°]. Továbbá, a FOOT= $\mu\mu$ korlát kettévágását támasztja alá az olasz akcentusban a TC csoportok jellegzetes délolasz kiejtése is – a jelenleg épp szóban forgó jelenség –, amelyben a zárhang tipikusan geminálódik a C előtt: /TC/ → [TTC] (két okból is, amelyeket rövidesen felsorolok). Feltételezésem

szerint tehát az olasz akcentus OT-elemzéseiben a FOOT MINIMUM jóval magasabba rangsorolódik a FOOT MAXIMUM korlátnál.

A táblázatból kiderül, hogy a /kɛpt/ mélyszerkezeti alak nem jelenhet meg változatlanul a felszínen, mégpedig a magasra rangsorolt NONFINAL korlát miatt. Ez összefüggésben áll azzal a ténnyel is, hogy az olaszban nincs más-salhangzóra végződő fonológiai szó, a mélyszerkezeti szóvégi mássalhangzók után kötelező a svá-betoldás. A MAX-IO korlát legmagasabba rangsorolása (aminek hatására a 3. output kiesik az elemzésből) többek között azt is jelzi számunkra, hogy a szinkrón olasz hangtanban a TC csoportok regresszív hasonulással való feloldása többé nem produktív. Ehelyett az adatközlők a bemenet szegmentumainak megőrzésére törekednek a kimenetben, vagyis előnyben részesítik a betoldásos folyamatokat a törléses vagy hasonulós folyamatokhoz képest.

Az újonnan bevezetett *TC (ONSET) olyan jelöltégi korlát, amely a TC csoportok fonotaktikai rosszul formáltságával áll összefüggésben: a megszorítás tiltja a kapcsolat tautoszillabikusként való szótagolását (kivéve, ha a T után álló C likvida). Az eggyel alacsonyabba rangsorolt kódafeltétel némi bonyodalmat okoz az elemzésben, hiszen a *TC (ONSET) korlát eredményeképpen a mássalhangzócsoport nyitó zárhangjának kódában kéne szótagolódnia, a kódafeltételt megszegve. Mivel a rangsor ezt nem teszi lehetővé, két potenciális és az adatok között is előforduló kimenet (a 2. és a 8.) kiesik az elemzésből, amit halálfej ikonnal jelzek. A győztes (9.) output mellett azonban szomorkodó fej látható: ez annyit jelent, hogy az adott táblázatban ugyan optimálisként kijövő, de a valóságnak nem megfelelő kimenetről van szó. Az elemzés nyilvánvalóan kiegészítése szorul.

Az első változtatás a *Stress-to-Weight* elnevezésű elv felvétele lesz a korlátok közé, amely értelmében a hangsúlyos szótagoknak nehéznek kell lennie, akár egymagában képez lábat, akár más hangsúlytalan szótagok társaságában.

(3) SWP (Stress-to-Weight Principle): A hangsúlyos szótag nehéz.

Az SWP korlát hatására a 2. táblázat győztese, a 9. kimenet ki fog esni az elemzésből, valamint a 4. alak is, és a továbbiakban minden olyan hangsúlyos nyílt szótag előfordulása tiltva lesz, amelyben rövid a magánhangzó. A TC kapcsolatok olasz akcentusos ejtésének kérdése ezzel azonban még távolról sincs megoldva. Az SWP korlát felvételével ugyanis az elemzés több optimális alakot is generál: ('kɛ:pə)tə, ('kɛppə)tə, illetve a kódafeltétel későbbi felbontásával egy harmadikat: ('kɛp)tə, melyek ugyanakkor mind előfordulnak az olasz kiejtésben, ám különböző dialektális területeken. Utóbbi főleg az északolasz dialektális régiókban lelhető fel, a TC-csoport ugyan ott is rosszul

formált (amiről a T gyakori felpattanása tanúskodik a C előtt) ám kisebb mértékben, mint délen. A ('kɛ:pə)tə ejtészváltozat mind északon, mind délen megjelenhet, a zárhangnyúlással járó ('kɛppə)tə viszont tipikusan déli.

Egy ezzel a cíkkel párhuzamosan készülő, teljes egészében a délolasz zárhang-geminációnak szentelt tanulmány (Huszthy 2015) elemzéseiben a kódafeltételt kifejező OT-korlát felbontását javaslom. Az ötlet abból fakad, hogy a FOOT=μμ korláthoz hasonlóan a CODACOND is több megszorítást ötvöz, amelyek önálló korlátokban is megfogalmazhatók, sőt e megszorítások rangsorbeli különbségei dialektális különbségeket eredményezhetnek. A 3. táblázatban az (ang.) *kept* szó délolasz akcentus szerinti újraelemzését közlöm, (4) alatt pedig a kódafeltételre alkalmazott új korlátokat ismertetem.

3. táblázat: TC csoportok ejtése a délolasz akcentusban.

/kept/	PRS -σ	*TC (ONS)	SW P	CODAC (GEM)	DEP -IO	FOOT MAX	CODAC (SON)
1. ('kɛp)tə	*			*!	*		*
2. ('kɛ:)ptə	*	*!			**		
3. ('kɛp)ptə	*	*!			**		*
4. ɛp ('kɛpp)tə	*				**	*	**
5. ('kɛppə)tə	*				***!	*	*
6. ('kɛ:pə)tə	*				***!	*	
7. ('kɛp)pətə	**!				***		*
8. ('kɛpə)tə	*		*!		**		

- (4) a. CODACOND (GEMINATE): Kódában csak gemináta vagy gemináta fele állhat.
 b. CODACOND (SONORANT): Kódában csak zengőhang állhat.
 c. CODACOND (SIBILANT): Kódában csak /s/ állhat.

A TC csoportok délolasz kiejtésére megállapított korlátrangsor a következő: FOOT MIN » PARSE-σ, *TC (ONSET), SWP » CODACOND (GEM) » DEP-IO, FOOT MAX » CODACOND (SON), CODACOND (SIB). A kódafeltétel megbontásával elemezhetővé válik az északolasz és a délolasz kiejtés különbsége a TC csoportok feloldása terén. A déli ejtismódban a T az esetek döntő többségében geminálódik a C előtt, ám svá-epentézis csak kevesebb mint az esetek felében fordul elő, a geminációt tehát kötelező, míg a svá-betoldást opcionális folyamatnak feltételezem (vö. Huszthy 2015). Továbbá, feltevésem szerint a T geminációja a kódában történik meg, és a gemináta nem szótagolódik ketté.

Ez teszi lehetővé, hogy a CODACOND (GEM) korlát meghatározásában teljes és fél gemináták is szerepelhetnek a kódában (lásd 4a). A *kept* felszíni szerkezetében létrejövő [ppt] mássalhangzócsoporthoz minden más felosztás esetén kiesne az OT-elemzésből: a 3. kimenetben ([p.pt]) a *TC (ONSET) korlát miatt, az 5. kimenetben ([p.pə.t]) pedig a DEP-IO, a CODACOND (SON) és a FOOT MAX korlátok miatt is. Az elemzés optimális kimenete ezért a 4. alak: ('kepp)tə, amely az adatok között is a legnagyobb gyakorisággal fordult elő (ti. zárhang-gemináció svá-betoldás nélkül).

Az olasz hangtanra jellemző kódafeltétel tulajdonságainak különböző korlátokban való rögzítésével a TC csoportok északi és déli ejtéskülönbsége megmagyarázódik: délen a CODACOND (GEM) korábban működik a CODACOND (SON) korlátnál. Mindezt megerősíti, hogy délen jóval nagyobb a gemináták előfordulási aránya északhoz képest, sőt egyes északolasz vidékeken (például Veneto megye nagy részén) hosszú mássalhangzók egyáltalán nincsenek, és északon a raddoppiamento fonosintattico néven ismert híres olasz hangjelenség sem produktív; illetve a délolasz dialektális területeken több mássalhangzó inherens geminátá, vagyis semmilyen környezetben nem fordul elő rövidként, a szakirodalomban ezeket fonémaként is hosszan szokás ábrázolni: /bb/, /mm/, /ddʒ/. A 4. táblázatban illusztrációképpen ismét az (ang.) *kept* szó elemzését mutatom be, az északolasz akcentusra megállapított korlátrangsorral.

4. táblázat: TC csoportok ejtése az északolasz akcentusban.

/kept/	PRS -σ	*TC (ONS)	SWP	CODAC (SON)	DEP -IO	CODAC (GEM)	FT MX
1. ('kep)tə	*			*!	*	*	
2. ('kɛ:)ptə	*	*!			**		
3. ('kep)ptə	*	*!		*	**		
4. ('kepp)tə	*			*!*	**		*
5. ('keppə)tə	*			*!	***		*
6. ('kɛ:pə)tə	*				***		*
7. ('kep)pətə	**!			*	***		

A 4. táblázatban feltüntetett korlátrangsor különbsége a 3. táblázathoz képest abban áll, hogy a CODACOND (GEM) és a CODACOND (SON) korlátok fordított sorrendben működnek, tehát az utóbbi van magasabbra rangsorolva. Ennek eredményeképpen a 3. táblázat győztese, a déli ejtésmódra jellemző 4. alak, ('kepp)tə, kiesik az elemzésből. Ugyancsak a CODACOND (SON) korlát hatá-

sára kiesik azonban az 1. alak is, a TC csoport feloldását nélkülöző ('kɛp)tə, amely mellett a halálfej ikon látható: ez az ejtémód ugyan elhangzott a korpusz felvételein, de az adatközlők nem koartikulálták a mássalhangzókat, ami a csoport rosszul formáltságára utal. Az optimális kimenet a 6. alak, mely az olasz hangtan legkevésbé jelölt javító stratégiáját, a svá-epentézist, valamint az SWP korlátnak engedelmeskedve a hangsúlyos magánhangzó nyúlását tartalmazza.

Az északolasz ejtémódra jellemző elemzés egy másik változatban is létrehozható, melyben a FOOT MAX korlát magasabb rangsort kap. Úgy tűnik, hogy a láb potenciális mérete déli dialektális területek felé haladva kontinuumszerűen nő, vagyis a déli ejtémódban a FOOT MAX-nak később kell állnia a korlátrangsorban az északi ejtémóddhoz képest, illetőleg ha a sorrendjén nem változtatunk, más értéket kell képviselnie (vagyis a láb maximális mérete több mint két mora). Ha az északolaszban a FOOT MAX korlát működését a CODA COND (SON) előtt feltételezzük, az elemzés győztes kimenete az 1. alak lesz: ('kɛp)tə, amely megsérti ugyan a kódafeltételt, de addigra már a többi potenciális kimenet kiselejteződik.

A TC csoportok olasz akcentusbeli ejtése, illetve az OT-elemzésekben bontott kódafeltétel alapján fontos konklúzió fogalmazható meg az olasz hangtanban az /sC/ csoportok szótagszerkezeti státuszát tekintve. Ha a CODA COND korlátot háromfelé bontjuk a Krämer (2009: 137–140) által sugallt lehetőségek szerint, a CODA COND (SIBILANT) egyik olasz dialektusban sem fog korábban működni, mint a másik két korlát, hiszen ha így lenne, sem zengőhang, sem gemináta nem állhatna az olasz kódában. Ez ugyanakkor az a következménnyel jár, hogy /s/ csak akkor jelenhet meg a kódában, ha gemináta. Más oldalról megközelítve, az /sC/ csoportok tautoszillabikusága mellett szól az is, ha a kódafeltételt csak két korlátban határozzuk meg: CODA COND (SON) és CODA COND (GEM), és az /s/ esetére nem szabunk külön korlátot, vagyis eleve kihagyjuk a kódafeltételből. Ezt az általános nyelvészetben az ökonómia elve indokolja, illetve az optimalitáselméletben a túlgenerálás megelőzése. Mindezek alapján az olasz fonológia elméleti leírásában az /sC/ csoportok tautoszillabikus felfogását tartom célravezetőbbnek, ami ugyanakkor nem zárja ki, hogy fonetikailag, illetve akusztikailag az olaszban tautoszillabikus és heteroszillabikus /sC/ csoportok is előforduljanak (vö. Bertinetto 1999; 2004).

2.3. A zöngésségi hasonulás az olasz hangtanban

A laringális realizmus elmélete alapján felállított nyelvtipológia szerint alapvető fonológiai viselkedésbeli eltérés mutatható ki az aspiráció alapú és a

zöngé alapú nyelvek között (Balogné Bérces–Huber 2010). Az aspirációs nyelvekben (ilyen például a germán nyelvek többsége, igen sok szláv nyelv, a mandarin kínai, stb.) akusztikailag nincs aktív zöngéképzés a zörejhangok esetében, a zöngétlen zárhangok többnyire a hehezett zöngétlen zárhangokkal állnak kiegészítő eloszlásban. A zöngényelvekben (ilyen például az újlatin nyelvek többsége, az orosz, a magyar, stb.) ezzel szemben zöngés és zöngétlen zörejhangpárok találhatók, valamint megtalálható bennük az eltérő zöngességi értékű zörejhangok közötti regresszív hasonulás, melyet zöngességi hasonulásnak fogok hívni (vö. Balogné Bérces–Huber 2010: 60).

Az olasz a latinhoz és a legtöbb újlatin nyelvhez hasonlóan a zöngényelvek csoportjába tartozik, ám különleges zöngényelvnek számít, amennyiben a zöngességi hasonulás működése rendkívüli korlátok közé van szorítva benne, sőt gyakorlatilag alig létezik. Az olasz zöngességi hasonulásnak (melyet a továbbiakban ZH-ként fogok rövidíteni) egész pontosan egyetlen alanya van, mégpedig az /s/ fonéma, amely zöngés mássalhangzók előtt zöngésedik. Mivel az olaszban egyedül /sC/ csoportok esetében fordulnak elő zörejhangkapcsolatok, ez nem is meglepő, hiszen a ZH-nak így az /s/-en kívül nincs is más bemenete. Újabb jövevényszavakból és az olaszok idegen akcentusából kiderül, hogy a ZH az olasz hangtanban semelyik másik szegmentumra nincs hatással az /s/-en kívül: vagyis a zörejhangkapcsolatok minden szegmentuma megőrzi zöngességi értékét az olasz fonológiában, kivéve az /s/ fonémát. A ZH hiánya az olaszban számos fonológiai következménnyel jár, elemzése mégis felderítetlen terep az olasz hangtanban. Ennek oka feltehetőleg a ZH igen korlátozott működése, melynek köszönhetően Krämer (2009: 209) olasz fonológiájában is csak egyetlen bekezdésnyi említést kap. Az olasz akcentusból azonban kiderül, hogy a ZH hiánya érv lehet az /sC/ kapcsolatok fonológiai tautoszillabikusságát tekintve. A ZH olasz hangtanban való működésének (illetve működésképtelenségének) bemutatására közlök néhány adatot a kutatásom korpuszából, lásd (5), (6).²

- (5) a. (ném.) *Erstellung* [ʔɛʔʃtɛlɔŋ] 'előállítás' →
(ol. akc.) [erʃtɛlɔŋg]
b. (sp.) *desgracia* [dez'ɣraθja] 'csapás' → (ol. akc.) [de'zgra:θja]
c. (ang.) *snake* [sneik] 'kígyó' → (ol. akc.) ['zne:kə]
d. (fr.) *franchement* [frã'ʃmã] 'őszintén' → (ol. akc.) [frã'ʒmɔ:]
e. (ang.) *swimming* ['swɪmɪŋ] 'úszás' → (ol. akc.) ['zwi:miŋgə]

² A példák a kutatás egyes adatközlőitől származnak.

- (6) a. (ang.) *ragtime* [ˈræŋtɪm] → (ol. akc.) [regˈtaːjmə]
 b. (ném.) *gibt es* [ˈɡɪptəs] ’adódik’ → (ol. akc.) [ɡɪbtes]³
 c. (ang.) *football* [ˈfʊtɒlː] → (ol. akc.) [futˈbɔːl]
 d. (ol.) *afgano* ’afgán’ [aˈfɡaːno]

Az /sC/ csoportokban az alapesetnek, illetve az /s/ fonéma jelöletlen allofónjának a zöngétlen koronális [s]-t fogom tekinteni. Mint az az (5a) és az (5b) példából látszik, az /s/ fonéma zöngétlen zörejhange előtt zöngétlen marad (akkor is, ha a példában az adatközlő a német kiejtés szabályai szerint palatális [ʃ]-ként ejti), zöngés zörejhange előtt pedig [z]-vé zöngésül. Az /s/ fonéma az olasz fonológiában zengőhangok előtt is zöngésül, amit az olasz akcentusban az (5c) és (5d) példák mutatnak.⁴ Különleges jelentőségű az (5e) példa, ahol az /s/ fonéma zöngésülését a /w/ félmagánhangzó váltja ki. Ez azért meglepő, mert az eddig látott példák az olasz nyelvben is pontosan a fentiek szerint fordulnak elő (ti. zöngés zörejhangek és zengőhangok előtt az /s/ zöngésül), ám a /w/ félmagánhangzó előtt az olaszban az /s/ mindig zöngétlen marad, vö.: *suono* ’hang’ [ˈswɔːno], *suicida* ’öngyilkos’ [swiˈtʃiːda], stb. Az (ang.) *swimming* szó zöngés [z]-vel való ejtése arra enged következtetni, hogy a félmagánhangzó és a hangsúlyos magánhangzó nem egy szótagmagban foglalnak helyet, vagyis nem alkotnak diftongust: elképzelésem szerint a /w/ azért tudja zöngésségben magához hasonítani az /s/-t, mert mindketten szótagkezdetben állnak: eszerint a hangsúlyos *swi-* szótag szerkezete [zw[iː]]_σ, és nem [z[wiː]]_σ; szókezdő pozícióban diftongus előtt ugyanis az /s/ fonéma jelöletlen variánsának tekintett [s]-nek kéne megjelennie. Mindennek azért van jelentősége, mert ebben a részben amellet igyekszem majd érvelni, hogy a ZH csak akkor jön létre az /sC/ csoportokban, ha az /s/ fonéma egy szótagkezdetben foglal helyet az őt követő zöngés mássalhangzóval.

A (6) alatti példák azt illusztrálják, hogy a ZH az olasz hangtanban az /s/-en kívül más mássalhangzóra nincs hatással, vagyis az egymást követő zörejhangek minden esetben megőrzik zöngésségi értéküket. Az olasz szókinszben van néhány olyan ritka szó, melyekben eltérő zöngésségű zörejhangek találkoznak, például *afgano* ’afgán’ (6d), *abside* ’szentély’, *sudcoreano* ’délkoreai’, de ezekben soha nem történik hasonulás. Az akcentusbeli esetekből látszik, hogy sem zöngésedés (6c), sem zöngétlenedés (6a, b) nem történik.

Összefoglalásképpen elmondható az olasz hangtanban működő ZH-ról, hogy regresszív (hátrafelé ható) hasonulásról van szó, melyben zöngétlenedés

³ Az alak a felvételeken hangsúlytalanul hangzik el, ezért hiányzik az átírásból a hangsúlyjel.

⁴ A ZH a korpuszban a nazálisok (/n, m/) előtt minden esetben megtörtént, likvidák (/l, r/) előtt azonban nem minden esetben, visszatérő kivétel volt például a (ném.) *Schlaf* [ʃlaːf] ’alvás’ → (ol. akc.) [ʃlaːf] és nem *[ʃlaːf].

nem, csak zöngésülés történik, és alanya egyedül az /s/ fonéma. A hasonulás kategorikus, nem pedig graduális, és zengőhangok is kiváltják.

Az akcentus elemzése kapcsán egy további fontos észrevétel tehető, mégpedig hogy a ZH szóhatáron nem működik az olasz hangtanban. Ez az olasz nyelv anyagán eldönthetetlen kérdés volna, mert az olasz szavak legnagyobb többsége magánhangzóra végződik. A korpusz adatai között azonban /s/-re végződő idegen nyelvű szavakban, zöngés mássalhangzóval kezdődő szó előtt az /s/ soha nem zöngésül, például (fr.) *fréquence des* '... gyakorisága' → (ol. akc.) [frɛkã̃s de]; (fr.) *chance de* '... esélye' → (ol. akc.) [ʃãs dɛ]; (sp.) *no somos muchos* 'nem vagyunk sokan' → (ol. akc.) [no 'somas 'mutʃos]; stb. Illetve az egyik angol példamondat olasz akcentusos kiejtéséből kiderül, hogy a [z] sem zöngétlenedik zöngétlen zörejhangok előtt: „For the moment plea[z]e clo[z]e read thi[z] text.” ('Kérjük, figyelmesen olvassa ezt a szöveget!') Az adatközlő ejtése szerint a mondatban három [z] van, melyek nem zöngétlenednek, ám a [z] zöngéssége az olasz ZH szerint csak a második esetben indokolt, az [r] előtt. Az első és a harmadik esetben zöngés–zöngétlen kapcsolatok jönnek létre: [zk] és [zt].

A ZH-t egyes szavak használati gyakorisága is befolyásolhatja, az egyik tesztmondatban szereplő *Pier[s] Brosnan* és *Jame[z] Bond* neveket például valamennyi adatközlőm ugyanúgy ejtette: az utóbbi esetben hasonulást alkalmazva, az előbbiben pedig nem. Elképzelhető, hogy annyival többször emlegetik James Bond nevét az öt egykor játszó színésznél, hogy egyetlen fonológiai szóként kezelik, így a szóhatár eltűnik, és nem tudja többé blokkolni a ZH-t.

Az az észrevétel, hogy a ZH csak szóhatáron belül működik az olaszban, szintén érv lehet az /sC/ csoportok tautoszillabikussága mellett. A következőkben az olasz zöngésségi hasonulás működését OT-elemzéseken keresztül fogom megvizsgálni.

5. táblázat: Zöngességi hasonulás, első elemzési javaslat.

(ném.) <i>gibt</i> <i>es</i>	AGREE (VOI) tautosyllabic	ID (VOI) PRESON	ID (VOICE)	SHARE	*VOICED OBSTR.
1. <i>gip.tes</i>			*!		*
2. [☞] <i>gib.tes</i>				*	**
3. <i>gib.des</i>		*!			***
(ang.) <i>snake</i>					
1. <i>sne:k</i>	*!			*	
2. [☞] <i>zne:k</i>		*	*		*

- (7) a. AGREE (VOICE) tautosyllabic: A tautoszillabikus mássalhangzók zöngességének meg kell egyeznie.
 b. ID (VOICE) PRESONORANT: Magánhangzók vagy szonoráns mássalhangzók előtt álló mássalhangzók nem változtatnak zöngességi értékükön.
 c. ID (VOICE): A kimenetben és a bemenetben nem térnek el a zöngességi értékek.
 d. SHARE: Egymás melletti mássalhangzók megosztják zöngességi értékeiket (nincs eltérő zöngességű mássalhangzó-kapcsolat).
 e. *VOICED OBSTRUENT: Nincsenek zöngés zörejhangok.

Az 5. táblázatban az olasz ZH elemzésének első megközelítése látható. A ZH elemzésére alkalmazott korlátok nagy része (7b, c, d, e) a magyar nyelvben működő ZH OT-elemzéseiből származik (Siptár–Szentgyörgyi 2013: 16), míg a (7a) korlát a Parker (2010) által összegyűjtött korlátlista alapján készített javaslat az olasz ZH elemzésére. A megállapított korlátrangsor a következő: AGREE (VOICE) tautosyll. » ID (VOICE) PRESON » ID (VOICE) » SHARE, *VOICED OBST. Az 5. táblázatban feltüntetett elemzési javaslat mindössze abból áll, hogy tautoszillabikusnak feltételezem az /sC/ csoportokat, és heteroszillabikusnak a TC csoportokat, a zöngességi hasonulást pedig az /sC/ csoport tautoszillabikusságára vezetem vissza.

Ez a gondolatmenet azonban számos pontosítást igényel. Elsősorban azért, mert vannak az olaszban olyan szótagkezdő mássalhangzócsoportok, amelyek eltérő zöngességet mutatnak, például [fr], [tr] stb. Emellett az (6d) példa alapján láttuk, hogy elvétve akadnak olyan kivételes szavak is az olaszban, melyekben tipikusan nem szótagkezdő, eltérő zöngességű mással-

hangzó-kapcsolatok jelennek meg, például *afgano*, *abside* stb. A 6. táblázatban elsőként az (ol.) *vetro* ['vɛ:tɾo] 'üveg' és az (ol.) *asma* ['a:zma] 'asztma' szavak optimális kiejtését vetem össze.

6. táblázat: zöngésségi hasonulás és annak hiánya az olasz hangtanban.

/'vetro/	ID (VOICE) [–SIB]	CODA COND (SON)	AGREE (Voi) tautosyll.	ID (Voi)	SHARE
1. 'vɛt.ɾo		*!			*
2. 'vɛd.ɾo	*!	*		*	
3. ☞ 'vɛ:t.ɾo			*		*
4. 'vɛ:t.dɾo	*!			*	
/'asma/					
1. 'as.ma		*!			*
2. 'az.ma		*!		*	
3. 'a:.sma			*!		*
4. ☞ 'a:.zma				*	

- (8) ID (VOICE) [–SIBILANT]: A kimenetben és a bemenetben nem térhetnek el a zöngésségi értékek, kivéve a szibilánsok esetében.

A 6. táblázat elemzésében egy újabb OT-korlát tűnik fel (8), amelynek bevezetését az olasz ZH működése indokolja. A korlát (miszerint a ZH csak a szibilánsokra, így az olaszban az /s/ fonémára van hatással) a rangsorban a legelső helyet kapja. A ID(VOICE)[–SIB] és a kódafeltétel interakciója folytán elemezhetővé válik az /sC/ és az egyértelműen szótagkezdő TR kapcsolatok zöngésségi hasonulásbeli és esetleges szótagszerkezeti különbsége. A kódafeltétel felbontása esetében (lásd 2.2.) a hangváltozások ökonómiájára való tekintettel kétségbe vontam a harmadik CODA COND korlát bevezetésének indokoltságát, mely specifikusan az /s/ fonémára vonatkozna, ám a ZH esetében történő korlátspecifikáció elkerülhetetlennek tűnik, ugyanis a ZH-nak valóban csak az /s/ fonéma, illetve más megközelítésből maga a [szibiláns] jegy az egyedüli bemenete az olaszban.⁵ A 7. táblázatban az eddigi OT-elemzések tanulságai alapján a ZH hiányos működésére keresek magyaráza-

⁵ Eszerint az olasz ZH a [szibiláns] jeggyel rendelkező affrikátákat is érintheti, vö. (ol.) *uzbeco* [udz'be:ko] 'üzbég' ~ (ol.) *azteco* [ats'te:ko] ' azték'. Ennek bizonyításával és fonológiaelméleti következményeivel egy jelenleg folyó kutatásban foglalkozom.

tot az (ol.) *afgano* [a'fga:no] 'afgán' és az (ol.) *abside* ['a:bside] 'szentély' szavakban.

7. táblázat: a zöngésségi hasonulás elmaradása az olaszban.

/a'fgano/	ID (VOICE) [-SIB]	PRS -σ	*TC (ONS)	CODA COND (SON)	AGREE (VOI) tautos.	SHARE
1. af('ga:)no		**		*!		*
2. ^{OP} a('fga:)no		**			*	*
3. a('vga:)no	*!	**				
4. a('fka:)no	*!	**				
5. afə('ga:)no		***!				
<hr/>						
/'abside/						
1. ('ab)side		**		*!		*
2. ('a:)bside		**	*!		*	*
3. ('a:)pside	*!	**	*			
4. ('a:)bzide		**	*!			
5. ^{OP} ('a:bə)side		**				

A 7. táblázatban látható OT-elemzés nyomán azt feltételezem, hogy az eltérő zöngésségű TC csoportok esetén egy üres nukleusz tűnik fel a szó felszíni szerkezeti formájában (melynek kitöltése opcionális, a táblázatban svá jelzi), elválasztva egymástól az eltérő zöngésségű mássalhangzókat, melyek között így nem jöhet létre hasonulás: az *abside* szó győztes kimenete ezért az 5. alak lesz. Az FC kapcsolatok esetén azonban nem feltételezek üres nukleuszt a két mássalhangzó között, a ZH még sincs hatással rájuk az olasz hangtanban. Az *afgano* szó 5. kimenete kiesik a PARSE-σ korlát közreműködése nyomán. Két szótagú láb – például egy afə('ga:no)-féle alak – nem jöhet létre a szóban, mert azt az elemzésben ugyan fel nem tüntetett, de a PARSE-σ előtt működő NONFINAL korlát megakadályozná.

A tanulmány utolsó OT-elemzésében, a 8. táblázatban, az (ol.) *disgrazia* [di'zgra:tsja] 'szerencsétlenség' szóban létrejövő ZH alapján vonom le a vég-ső következtetéseket az olasz ZH működésével kapcsolatban.

8. táblázat: a zöngéesség érv az /sC/ csoportok tautoszillabikussága mellett.

/dis'gratsia/	ID (VOICE) [-SIB]	CODA COND	AGREE (VOI) tautos.	ID (VOICE)	SHARE
1. ☹ dis.'gɾa:tsja		{*!}			*
2. di.'sgra:tsja			*!		*
3. ☺ di.'zgra:tsja				*{!}	
4. di.'skra:tsja	*!			*	
5. di.'zgra:tsja		*!		*	

A *disgrazia* szó 8. táblázatban látható elemzésében újra a megbontatlan CODA COND korlátot használom a kódafeltételre (vö. az 1. táblázat elemzésével), mégpedig a korlát megbontása szükségességének újbóli bizonyításáért, amit ezúttal a ZH indokol. A 8. táblázat két lehetséges győztes kimenetet tartalmaz, a vidám fej ikonnal jelzett 3-at, és a szomorkodóval jelzett 1-sőt: ez a két alak a CODA COND és az ID (VOICE) korlátok befolyása alatt kiegészítő eloszlásban áll, ezt jelzik a kapcsos zárójelek a táblázatban. Az 1. és a 3. output közötti harc kimenetelét a kódafeltétel mibenléte dönti el, ha ugyanis az /s/ fonémát is a korlát hatáskörébe vesszük, akkor az 1. alak győz, amelyikből hiányzik a hasonulás. A ZH azonban minden esetben megtörténik, ha az /s/ egy szó határain belül zöngés mássalhangzó előtt jelenik meg, ezért áll a szomorkodó fej a kimenet mellett.

Utolsó érvem tehát az /sC/ csoportok fonológiai tautoszillabikusságára a zöngésségi hasonulás: ha a csoport heteroszillabikus lenne, az OT-elemzések alapján nem történhetne meg benne a ZH. De mivel megtörténik, az /sC/ csoportok fonológiailag tautoszillabikusak az olaszban.

Mivel úgy gondolom, hogy egy alapvetően heteroszillabikus /sC/ csoport is tautoszillabikussá válik az olasz hangtanban működő fonológiai folyamatok hatására, az olasz szavak fonetikai átírásában is javaslok egy változtatást, a *disgrazia* példáján bemutatva: /dis'gratsia/ → [di'zgra:ʦsːja]; ahol a mélyszerkezetben az /sC/ csoportokat heteroszillabikusként lehetne ábrázolni (amit az átírásban a hangsúlyjel helyzete jelez), míg a felszíni szerkezetben tautoszillabikusként (hasonlóan a hangsúlyos magánhangzó nyúlásához, az /t/ monovibránsként és az /i/ félmagánhangzóként való megjelenéséhez, valamint a /ts/ részleges megnyúlásához, amelyeket szintén a felszíni szerkezetben feltételezek). Mindezek alapján a /z/-t nem tekintem fonémának az olaszban, hanem az /s/ zöngés mássalhangzók előtt és intervokális helyzetben megjelenő allofónjaként kezelem.

Összegzés

A tanulmányom fő célja a címben feltett kérdésre való válaszadás volt. Ehhez az olasz akcentus egy teljesebb feltérképezéséből válogattam ki néhány kutatási részletet, és a mássalhangzó-kapcsolatok ejtésének részletesebb vizsgálatát mutattam be. A különböző részek végén megfogalmazott konklúziókból úgy tűnik, hogy a mássalhangzók fonológiai viselkedésének terén az idegen akcentuson végzett elemzések valóban hozzá tudnak tenni az olasz fonológia vizsgálatához, így a tanulmány címére igennel válaszolhatunk. Remélhetőleg a jövőben lesz alkalmam folytatni a kutatást, és az idegen akcentuson keresztül az olasz fonológia más területeit is részletesebben megvizsgálni. Az akcentuselemzés az olasz nyelv esetében kifejezetten jól alkalmazható módszernek tűnik, az olaszoknak ugyanis (épp anyanyelvük egyes, a cikkben is tárgyalt fonológiai jellemzői miatt) nagyon markáns idegen akcentusuk van. Kérdés azonban, hogy az idegen akcentus elemzésével más nyelvek hangtani elemzéseiben is felfedezhetők-e hasonló újdonságok, illetve érdekességek; a témával, úgy gondolom, mindenképpen megéri újabb tanulmányokban is foglalkozni.

Hivatkozások

- Balogné Bérces Katalin – Huber Dániel 2010. A germán és újlatin nyelvek laringális kölcsönhatása. In É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila (szerk.) *Nyelvelmélet és kontaktológia*, Piliscsaba: PPKE BTK, 57–70.
- Benincà, Paola – Mioni, Alberto – Vanelli, Laura 1999. *Fonologia e morfologia dell'italiano e dei dialetti d'Italia*. Róma: Bulzoni.
- Bertinetto, Pier Marco 1999. La sillabazione dei nessi /sC/ in italiano: Un'eccezione alla tendenza „universale”? In Benincà, Paola – Mioni, Alberto – Vanelli, Laura (szerk.) *Fonologia e morfologia dell'italiano e dei dialetti d'Italia*, Róma: Bulzoni, 71–96.
- Bertinetto, Pier Marco 2004. On the undecidable syllabification of /sC/ clusters in Italian: Converging experimental evidence. *Italian Journal of Linguistics* 16: 349–372.
- Bertinetto, Pier Marco – Loporcaro, Michele 2005. The sound pattern of Standard Italian, as compared with the varieties spoken in Florence, Milan and Rome. *Journal of the International Phonetic Association* 35: 131–151.
- Honeybone, Patrick 2008. Lenition, weakening and consonantal strength: Tracing concepts through the history of phonology. In de Carvalho, Joaquim Brandão – Scheer, Tobias – Ségéral, Philippe (szerk.) *Lenition and Fortition*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 9–92.

- Huszthy Bálint 2013a. *Analisi accentuale dell'italiano: Conclusioni sulla fonologia della lingua italiana attraverso la pronuncia di lingue straniere*. MA szakdolgozat. Piliscsaba: PPKE BTK.
- Huszthy Bálint 2013b. *L'accento straniero degli italiani: Esiste un "accento italiano" comune?* *Verbum* 14: 167–181.
- Huszthy Bálint 2015. *Zárhang-gemináció mint javító stratégia a délolasz regionális köznyelvben*. In É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla (szerk.) *Nyelvelmélet és dialektológia 3.*, Piliscsaba, PPKE BTK, 126–141.
- Kager, René 1999. *Optimality Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krämer, Martin 2009. *The Phonology of Italian*. Oxford: Oxford University Press.
- Krämer, Martin 2012. *Underlying Representations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Loporcaro, Michele 2013. *Profilo linguistico dei dialetti italiani*. Róma, Bari: Laterza.
- Maiden, Martin – Parry, Mair 1997. *The Dialects of Italy*. London, New York: Routledge.
- Marotta, Giovanna 2008. *Lenition in Tuscan Italian (Gorgia Toscana)*. In de Carvalho, Joaquim Brandão – Scheer, Tobias – Ségéral, Philippe (szerk.) *Lenition and Fortition*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 235–272.
- Mioni, Alberto 1993. *Fonetica e fonologia*. In Sobrero, Alberto (szerk.) *Introduzione all'italiano contemporaneo: Le strutture*, Róma, Bari: Laterza, 1–139.
- Parker, Steve (és mások) 2010. *How many constraints are there? A preliminary inventory of OT phonological constraints*. Dallas: Graduate Institute of Applied Linguistics.
- Mioni, Alberto 1993. *Fonetica e fonologia*. In Sobrero, Alberto (szerk.) *Introduzione all'italiano contemporaneo: Le strutture*, Róma, Bari: Laterza, 101–139.
- Muljčić, Žarko 1969. *Fonologia generale e fonologia della lingua italiana*. Bologna: il Mulino.
- Nespor, Marina 1993. *Fonologia*. Bologna: il Mulino.
- Rohlf, Gerhard 1966. *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti: Fonetica*. Torinó: Einaudi.
- Saltarelli, Mario 1970. *A Phonology of Italian in a Generative Grammar*. Hága: Mouton.
- Schmid, Stephan 1999. *Fonetica e fonologia dell'italiano*. Torinó: Paravia.
- Siptár Péter – Szentgyörgyi Szilárd 2013. *Optimális esszék a magyar fonológiáról*. Veszprém: Pannon Egyetemi Kiadó.
- Vogel, Irene 1982. *La sillaba come unità fonologica*. Bologna: Zanichelli.